

datum in procedure: 10 december 2003

datum aanwijzing:

errata: aangepaste versie, d.d. 8 juni 2005

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd stadsgezicht **De Parken**
gemeente Apeldoorn (Gelderland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Mr. Van Hasseltlaan, Apeldoorn

APELDOORN, DE PARKEN

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten, met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van De Parken te Apeldoorn als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit die inventarisatie.

INLEIDING

De Parken is een uitgestrekte villawijk gelegen ten noorden van het centrum van Apeldoorn. De wijk ontleent zijn naam aan vier parken in de wijk: het Oranjepark (1876), het Wilhelminapark (1890), het Prinsenvak (ca. 1909) en het Verzetssrijderspark (1925-1940). De wijk ontstond in het laatste kwart van de 19de eeuw op het grondgebied van de voormalige landgoederen De Pasch en De Vliet (later Marialust). Bij de totstandkoming van het grootste deel van de wijk speelde de fabrikant en grootgrondbezitter H.C. van der Houven van Oordt een grote rol. Het merendeel van de bebouwing is tussen 1890 en 1940 gerealiseerd in verschillende bouwstromen en stijlen. De vele in de wijk gebouwde villa's voorzagen in de huisvestingsbehoefte van de grote toestroom van welgestelden in Apeldoorn. Voor wat betreft omvang, allure en ontwikkeling is De Parken vergelijkbaar met villaparken elders in Nederland, zoals bijvoorbeeld in Bloemendaal en het Gooi.

ONTWIKKELINGSSCHETS

Voorgeschiedenis *(kaart 1 t/m 3)*

De villawijk De Parken werd aangelegd in het gebied gelegen tussen het oude dorp Apeldoorn en het in opdracht van stadhouder-koning Willem III (1650-1702) gebouwde paleis Het Loo. Bij het paleis was in de loop van de tijd een nieuwe nederzetting ontstaan die in omvang het oude Apeldoorn benaderde. De aanwezigheid van de Oranjes was van grote invloed op de ontwikkeling van Apeldoorn.

De ontwikkeling van De Parken moet gezien worden in het kader van de sterke toename van het aantal welgestelden dat in de loop van de 19de eeuw een woonplaats zocht buiten de dichtbevolkte, grauwe stadskernen.

De aantrekkingskracht van Apeldoorn lag in een combinatie van meerdere factoren, zoals de aanwezigheid van rust, ruimte, een fraaie natuur, goede verbindingen, diverse voorzieningen en de nabijheid van de Koninklijke familie. Ook de relatief lage grondprijzen, woonlasten en arbeidslonen van ambachtslieden en huispersoneel speelden daarin een rol.

Vóór de aanleg van de villawijk De Parken behoorde het grootste deel van het gebied bij het landgoed De Pasch en het uit de eerste helft van de 19de eeuw daterende landgoed De Vliet, later omgedoopt in Maria's Lust of Marialust. Behalve uit de huizen en de daaromheen gelegen tuinen bestonden de landgoederen uit akkers, weiden en beboste percelen.

Het wegenpatroon werd gekenmerkt door zowel licht gebogen als meer formele, rechte lanen. De Deventerstraat, Koninginnelaan en de Laan van Kerschoten zijn voorbeelden van oudere wegen aan de rand van het gebied die in het huidige stratenpatroon (soms in licht gewijzigd verloop) nog herkenbaar zijn. Via de Deventerstraat kon men in oostelijke richting naar Deventer en Zutphen. De Koninginnelaan maakte vroeger onderdeel uit van de 'grintweg' naar Hattem en Zwolle. Andere oude wegen binnen het gebied zijn bijvoorbeeld de Canadalaan (zuidwestelijke deel), Regentesselaan en Frisolaan. Van de oude waterlopen is de Grift de belangrijkste. Aan de Grift waren meerdere industriemolens gevestigd. Ter hoogte van het huis Marialust hebben aan de Grift twee papiermolens gestaan. Tegen de oudste molen (De Vliet) was een kopermolen gebouwd. In de 19de eeuw verrees bij de molens een stoom-papierfabriek die in 1845 werd omgezet in een koperpletterij. Deze onderneming staakte haar werkzaamheden in 1972. Omdat de bevaarbaarheid van de Grift te wensen overliet, werd even ten oosten daarvan het Apeldoorns kanaal gegraven. In 1829 werd het kanaal geopend voor de scheepvaart. Naast deze grotere waterwegen waren er waarschijnlijk enkele kleine beken. Mogelijk is bij de aanleg van de waterpartijen op de landgoederen gebruik gemaakt van dergelijke door het gebied stromende beekjes. Naast de hoofd- en bijgebouwen van de landgoederen was slechts hier en daar in het gebied bebouwing te vinden, waaronder enkele boerderijen.

De transformatie tot villapark

Voor de aanleg van de uitgestrekte villawijk De Parken is geen overkoepelend stedenbouwkundig plan bekend. Het transformatieproces verliep in fasen en was mede afhankelijk van de (on)mogelijkheden om op een bepaald moment de gewenste gronden aan te kunnen kopen. Ondernemers speelden handig in op de toenemende interesse voor het gebied als woonplaats door steeds landerijen aan te kopen en deze te exploiteren als bouwterrein. De handel in bouwgrond en de bouw van kapitale villa's was een winstgevende zaak geworden en de veelal door steeds hogere lasten geplaagde landgoedeigenaren

waren bereid tegen aantrekkelijke bedragen delen van hun bezittingen te verkopen.

Voor sommige delen van De Parken zijn ontwerpen of verkavelingsplannen bekend, waarvan het plan van de landschapsarchitect Hogeweg voor de invulling van het landgoed De Pasch (\pm 1875) het oudst is. De aankoop in 1874 van dit landgoed door de fabrikant en grootgrondbezitter H.C. van der Houven van Oordt betekende de eerste en belangrijkste impuls tot de aanleg van de grootschalige villawijk De Parken.

Kort na de aankoop van De Pasch moeten ook grote delen van het landgoed De Vlijt verkocht zijn. Het Emmaplein en de daarop uitkomende straten werden namelijk nog voor 1880 aangelegd, waarmee in feite het straten patroon in het hele westelijke deel van De Parken in hoofdlijnen tot stand was gekomen. Bij de verdere invulling van de plannen in 1884 en volgende jaren waren waarschijnlijk de tuinarchitect Copijn uit Groenekan en de Arnhemse architecten G.J. van Gendt en C.M.G. Nieraad betrokken.

De jongste invullingen betreffen het noordelijke en het zuidoostelijke deel van De Parken en dateren uit het tweede en derde decennium van deze eeuw. Het zuidoostelijke deel is merendeels een verkaveling van de 19de-eeuwse buitenplaats Sophiahoeve.

Het is onduidelijk of voor ieder deel van de villawijk een stedenbouwkundig plan gemaakt is. Waarschijnlijk is het invulproces in sommige delen (rest- en randgebieden) meer incidenteel verlopen. Duidelijk is wel dat bij het transformatieproces in belangrijke mate werd voortgeborduurd op reeds bestaande structuren, zoals oude wegen en paden, waterpartijen en eigendomsgrenzen.

In de loop der jaren ontstond een wijk, waarvan aan de ruimtelijke opbouw duidelijk valt te zien dat er géén overkoepelend plan aan ten grondslag heeft gelegen. Wel zijn binnen De Parken verschillende deelgebieden herkenbaar met een eigen, duidelijk planmatige opzet, zoals het Oranjepark e.o. en het Emmaplein met de daarop uitkomende straten. Ondanks het ontbreken van een totaalontwerp is toch een zekere samenhang ontstaan door het toepassen van veel groen en het laten doorlopen van lanen van het ene deelgebied in het andere. Het merendeel van de bebouwing in De Parken bestaat uit villa's en grote woonhuizen. De oudste panden, uit de periode 1875-1910, zijn in het algemeen het grootst en het rijkst gedecoreerd. Ze zijn vooral te vinden direct

rondom de twee oudste parken en aan hoofdstraten, met name in het westelijke deel. Vanaf ca. 1910-1915 nam de bouw van grote villa's af, terwijl de vraag naar kleinere percelen met eenvoudiger en kleinere woningen toenam. De uitgifte van percelen verliep in de jaren 1920 en '30 steeds moeizamer met als gevolg dat de jongste verkavelingsplannen nooit zijn uitgevoerd, waardoor sommige gebieden tot op heden een groen karakter hebben behouden.

In de periode vanaf de Tweede Wereldoorlog tot heden hebben zich geen ingrijpende wijzigingen voorgedaan. Op sommige plekken, met name in het noordelijke deel van De Parken, verzezen woningen op nog resterende bouw kavels. Achter de woningen aan de noordwestzijde van het Wilhelminapark werd een flat gebouwd. Op een beperkt aantal plaatsen werden villa's afgebroken en door nieuwbouw vervangen. Diverse villa's kregen een kantoorfunctie, waarbij soms de voortuin parkeerplaats werd en de karakteristieke erfafscheiding verdween. Ten behoeve van het toenemende verkeer kregen sommige straten een andere, gesloten, verharding en werd een deel van de beplanting opgeofferd, zoals bij de Kerklaan en de Regentesselaan. Ook de omgeving van de N.H.-kerk, Grote Kerk, is heringericht ten behoeve van het verkeer. Op het terrein van Marialust is een sportveld aangelegd.

Beschrijving van ontstaan en ontwikkeling per deelgebied (*kaart 4*)

Deelgebied 1: De Pasch; het plan Hogeweg

De aankoop in 1874 van het landgoed De Pasch door de fabrikant en grootgrondbezitter, H.C. van der Houven van Oordt, was de eerste en belangrijkste impuls tot de aanleg van een grootschalige villawijk. Het landgoed werd deels verkaveld ten behoeve van de villabouw en deels ingericht als wandelpark. De Zutphense landschapsarchitect H.H. Hogeweg (1799-1881) maakte een ontwerp. Het plan Hogeweg (*kaart 5*) omvatte ruwweg het gebied tussen de Canadalaan, de terreinen aan de Jhr. mr. G.W. Molleruslaan, Generaal van der Heijdenlaan, Deventerstraat en de terreinen aan de Kerklaan. Diverse bestaande structuren, waaronder de Regentesselaan en de Paslaan, werden in het plan opgenomen. In het plan van Hogeweg zijn populaire, 19de eeuwse, principes terug te vinden, zoals de harmonieuze vermenging van elementen uit de Engelse landschapstijl (met ruime, gebogen lanen, meanderende water-

partijen, romantische boomgroepen en doorkijkjes) en monumentale stedenbouwkundige oplossingen.

Het plan Hogeweg werd in hoofdlijnen uitgevoerd; het Oranjepark en het wegenpatroon zijn in de huidige plattegrond van de wijk nog duidelijk herkenbaar. De zeer ruime verkavelingsopzet werd mede onder invloed van de grote vraag naar relatief goedkope kavels ingeruild voor een veel fijnere verkaveling waarin plaats was voor een veel groter aantal panden.

Een deel van de villa's werd gebouwd in opdracht van Van der Houven van Oordt. Andere bouwterreinen werden doorverkocht aan onder anderen C.J. Emming uit Zutphen. Naast woonhuizen werden ook gebouwen met andere functies gerealiseerd die soms een markante plek binnen het gebied kregen toegewezen. Aan de Jhr. mr. G.W. Molleruslaan werden een HBS (1877) en een school gebouwd. Voor de HBS werd een langgerekt plein aangelegd, het Prins Hendrikplein. Het plan Hogeweg moet al snel ten behoeve van de school en het plein zijn aangepast, want beide elementen waren niet in het plan opgenomen.

In 1908 werd het resterende terrein rondom het huis De Pasch alsnog verkaveld en geveild (*kaart 6*). Het zuidelijke deel van de Generaal van Swietenlaan en het aangrenzende deel van de Regentesselaan werden dan ook pas na 1908 verder ingevuld. Het huis De Pasch werd rond 1910 gesloopt en maakte plaats voor de openbare leeszaal, gebouwd naar ontwerp van A.H. Wegerif.

Deelgebied 2: Koninginnelaan e.o.

De Koninginnelaan, vroeger Zwolseweg genaamd, vormt een ouder element in dit gebied en was aan het begin van de 19de eeuw onderdeel van de 'grintweg' naar Hattem en Zwolle. Deze weg werd mogelijk in de 18de eeuw aangelegd ter vervanging van de Zwolse Binnenweg. Aan de zuidzijde komt de Koninginnelaan uit op de Loolaan. In de hoek tussen beide lanen werd in 1840-1842 een kerk gebouwd, in de as van het noordelijke deel van de Loolaan. Nadat deze kerk in 1890 was afgebrand, verrees de Grote Kerk, naar ontwerp van de Rotterdamse architect J.A. Verheul Dzn. Ook de Kerklaan haakt op dit oude kruispunt aan.

De grote percelen aan weerszijden van de Koninginnelaan werden merendeels in het tweede en derde kwart van de 19de eeuw in kleinere kavels verdeeld en

vervolgens geleidelijk bebouwd. Reeds voor 1880 werden de Bas Backerlaan, de Emmalaan en de Nassaulaan aangelegd. De Mariannalaan, de Daendelsweg en het meest westelijke deel van de Emmalaan zijn iets jonger. Opmerkelijk in het stratenpatroon van dit deelgebied zijn de drie nabij elkaar gelegen knooppunten, waar steeds meerdere wegen bijeenkomen. De wegen omsluiten drie min of meer driehoekige terreinen.

De bebouwing in dit deelgebied heeft een gevarieerd karakter. De panden aan de Koninginnelaan dateren uit verschillende perioden waarbij het zuidelijke deel en het middendeel het eerst werden bebouwd. De oudste panden dateren uit het derde kwart van de 19ste eeuw. Het noordelijke deel ontwikkelde zich tot een gebied met zowel winkels als woningen, in een relatief hoge dichtheid.

Deelgebied 3: Emmaplein e.o.

Voor dit deel van het landgoed De Vlijt werd vermoedelijk een apart stratenplan ontworpen, dat in hoofdlijnen kort voor 1880 werd gerealiseerd. Centraal in het gebied ligt het ruime Emmaplein, waarop vijf lanen uitkomen. Midden op het plein ligt een plantsoen met daarin een rond 1938 gebouwde fontein.

Het gebied werd geleidelijk volgebouwd, waarbij de Mr. van Hasseltlaan en de Emmalaan het eerst aan de beurt waren. De bebouwing aan de Prins Mauritslaan dateert hoofdzakelijk uit de eerste twee decennia van de 20ste eeuw, en is dus gemiddeld iets jonger dan die aan de Emmalaan.

Ten westen van de Mr. van Hasseltlaan zijn de Graaf van Lijndenlaan, Frederikslaan (vroeger Nieuweweg) en Louisalaan latere invullingen. De villa's en woningen zijn in het algemeen van geringere afmeting en gebouwd tussen 1900 en 1930.

Ook ten oosten van de Mr. van Hasseltlaan werden na 1880 nog enkele nieuwe straten aangelegd. De Catharinalaan dateert van voor 1903 en fungeert als zichtas voor het huis Marialust. De Prinsenlaan werd vermoedelijk omstreeks 1913 aangelegd. Het jongst is de elleboogvormige Prinsesselaan. De bebouwing aan de straten ten oosten van de Mr. van Hasseltlaan met vrijstaande en dubbele woningen dateert merendeels uit de jaren 1920 en '30.

Deelgebied 4: Wilhelminapark e.o.

Van der Houven van Oordt kocht ook delen van het landgoed De Vlijt (Marialust) met de bedoeling het gebied te exploiteren als bouwterrein. Er is geen

stedenbouwkundig plan voor dit gebied bekend. Bij de indeling en inrichting werd in belangrijke mate voortgeborduurd op oude patronen van het landgoed. Reeds voor de aanleg van de villawijk lag hier een stelsel van slingerende paden en waterpartijen in een parkachtige omgeving. De Canadalaan (vroeger Marialaan) werd kort voor 1880 doorgetrokken in de richting van De Vlijt (Marialust), en werd aldus een belangrijke zichtas.

Omstreeks 1890 werd op een deel van het terrein het Wilhelminapark aangelegd. Het in de Engelse landschapstijl aangelegde, langgerekte park is het kleinste van de vier parken in de villawijk en sluit aan de noordoostzijde aan op het Verzetsstrijderspark. De ontwerper heeft de vijverpartijen van het voormalige landgoed in vrijwel ongewijzigde vorm in het plan voor het park opgenomen. De vijvers staan in verbinding met de waterpartijen bij het huis Marialust en in het Prinsenspark. Het Wilhelminapark kreeg een slingerend hoofdpad met een aantal zijpaden. In 1890 werd het park aan de gemeente geschonken.

Langs de noordwestzijde van het park, aan de Canadalaan, werden aan het einde van de 19de eeuw enkele villa's gebouwd. De bebouwing van de percelen aan de zuidoostzijde van het park verliep trager. De aangrenzende percelen aan de Alexanderlaan, werden met uitzondering van een kerk (Apostolisch genootschap) nooit bebouwd. De grote bomen versterken de groene sfeer van dit deel van De Parken.

Het oostelijke deel werd het fijnst verkaveld en raakte dicht bebouwd. De relatief dicht op elkaar staande villa's en woonhuizen aan de Burg. Tutein Noltheniuslaan en Generaal van Heutszlaan zijn voor een belangrijk deel omstreeks 1910 gebouwd. Noemenswaardig is voorts het gymnasium dat in 1913 in de hoek tussen de Kastanjelaan en de Alexanderlaan werd gebouwd. Op het ruime perceel verrezen tevens een amanuensiswoning (1913) en een gymzaal (ca. 1920/1925).

Deelgebied 5: Prinsenspark e.o.

Dit min of meer driehoekige deelgebied maakte ook deel uit van het landgoed De Vlijt (Marialust). Het wordt aan de zuidzijde begrensd door de zuidelijke bebouwingwand van de Van Haersma de Withlaan en meer westwaarts door de bebouwingwand van de Frisolaan, voorts aan de noordzijde door de Laan van Kerschoten, uitgezonderd het westelijke deel, en aan de oostzijde door de

Generaal van Heutszlaan. De Laan van Kerschoten en de Frisolaan zijn oude structuren die gehandhaafd bleven.

Het merendeel van het gebied wordt in beslag genomen door het Prinsenspark met de daaromheen gelegen bebouwing aan de zuid- en noordzijde. Het park werd in 1909 aangelegd op instigatie van mevrouw douarière Van Haersma de With, destijds eigenaresse van Marialust. Net als de beide andere, oudere parken werd ook het Prinsenspark aangelegd in Engelse landschapstijl met een grote waterpartij, lange gebogen paden en uitgestrekte grasvelden. De langs de zuidzijde van het Prinsenspark lopende Van Haersma de Withlaan is waarschijnlijk pas in dezelfde tijd als het park aangelegd en werd een zichtas voor het huis Marialust. De straten die de Frisolaan met de Laan van Kerschoten verbinden dateren ook uit die tijd of zijn mogelijk nog later aangelegd.

De bebouwing rond het Prinsenspark bestaat uit vrijstaande villa's en grote woningen waarvan het merendeel vanaf 1920 tot stand kwam. Enkele panden zijn iets ouder. Aan het meest westelijke deel van de Frisolaan, nabij de aansluiting op de Koninginnelaan, was men kort na 1900 begonnen met bouwen. Aan de Laan van Kerschoten werden vanaf de jaren 1920 eenvoudige vrijstaande woningen gebouwd van veel minder allure dan elders in De Parken. In dit noordelijke deelgebied is ook na de Tweede Wereldoorlog gerealiseerde bebouwing te vinden.

Deelgebied 6: De Vlijt (Marialust)

Voor het resterende gedeelte van De Vlijt (Marialust), dat wil zeggen de terreinen ten oosten van de Generaal van Heutszlaan met het huis Marialust, is een verkavelingsplan bekend (*kaart 7*). De opzet was zodanig dat de grootte van de uit te geven percelen in nader overleg kon worden vastgesteld. Bij de exploitatie had men rekening gehouden met het bouwen van kleinere en grotere landhuizen, zonder aan het geheel als villapark afbreuk te doen. Het plan voorzag in een totale verkaveling van het gebied met uitzondering van het huis en de directe omgeving. De Generaal van Heutszlaan zou in een min of meer rechte lijn worden doorgetrokken naar de Laan van Kerschoten; verder werden de bestaande structuren enigszins in acht genomen.

De exploitatie van de bouwterreinen verliep echter uiterst moeizaam met als gevolg dat een groot deel van het gebied het groene karakter heeft behouden. Slechts aan de oostzijde van de Generaal van Heutszlaan werd uiteindelijk op beperkte schaal gebouwd. Aansluitend op de bestaande bebouwing verscheen

rond 1930 een tiental enkele en dubbele woningen. Ook meer noordwaarts, tussen de Frisolaan en de Laan van Kerschoten, werden aan de oostzijde van de Generaal van Heutszlaan nog enkele panden gebouwd, deels na 1945. De achter Marialust lopende Grift werd in de richting van het huis verlegd en gedeeltelijk verbreed tot een vijver.

Deelgebied 7: de zuidoostelijke rand

Het oudste element in dit deelgebied is de Deventerstraat, een oude uitvalsweg. De villa's zijn gebouwd vanaf het derde kwart van de vorige eeuw. Aan deze straat lag ook het 19de-eeuwse buiten Sophiahoeve, gebouwd in opdracht van Willem Hendrikus de Heus, eigenaar van de papiermolenkoperpletterij De Vliet. De landerijen van deze omstreeks 1915 afgebroken buitenplaats werden in 1902 verkaveld en als bouwpercelen uitgegeven. Het blok tussen de Generaal van Swietenlaan, de Generaal van der Heijdenlaan en de Generaal van Heutszlaan werd het eerst ingevuld, voornamelijk met villa's en grote woningen in een relatief hoge dichtheid. Opmerkelijk is de ligging van de Generaal van der Heijdenlaan: de afstand tot de Burgemeester Tutein Noltheniuslaan is zo gering dat plaatselijk slechts ruimte was voor een enkele rij woningen, die dus met de voortuin aan de ene en met de achtertuin aan de andere straat grenzen. Kort daarop werden de woningen aan de oostzijde van de Generaal van Heutszlaan gebouwd. Aan de Van Aelstlaan staan eenvoudige, enkele en dubbele woningen uit de jaren 1920 en '30. Oostelijk van de Van Aelstlaan ligt ter plaatse van de voormalige Grift een smalle, langgerekte groenzone die doorloopt tot Marialust.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

In hoofdlijnen kan het villagegebied De Parken in zijn huidige gedaante gekarakteriseerd worden als een uitgestrekt gebied met villa's, grote woningen en de voormalige buitenplaats Marialust. De grote samenhang komt vooral tot stand komt dankzij het lanenstelsel en het vele openbare en privé-groen.

De drie wandelparken zijn in hoge mate bepalend voor het aanzien van de wijk. De aanleg van de parken in Engelse landschapsstijl is nog goed herkenbaar. Het beeld wordt bepaald door langgerekte, meanderende waterpartijen, lange gebogen paden, monumentale, solitaire bomen en kleine boomgroepjes

op uitgestrekte grasvelden die open en meer gesloten parkdelen aan elkaar koppelen. Het Wilhelminapark en het Prinsenspark sluiten aan op het Verzetsstrijderspark, dat invloeden kent van de Engelse landschapsstijl en op zijn beurt doorloopt in het groengebied rondom het huis Marialust. De waterpartijen van deze groengebieden lopen in elkaar over. Een deel van het gebied rond Marialust is ingericht als sportveld.

Het wegenpatroon wordt gekenmerkt door een wonderlijke combinatie van lange, elkaar kruisende, gebogen en rechte lanen. Markante plekken in de wijk zijn de punten waar drie of meer straten bijeenkomen. Op het ruime Emmalein komen zelfs vijf lanen bij elkaar. In de hoeken tussen de lanen liggen ruime kavels, waarvan de naar het plein gekeerde zijde min of meer afgerond is. Diverse straten rondom het Wilhelminapark hebben afgeronde straathoeken, waardoor de plekken waar twee of meer straten samenkomen als kleine pleinachtige ruimten gekenmerkt kunnen worden.

De wegen zijn er in verschillende maten en soorten. De langs het Oranjepark gelegen Kerklaan en Regentesselaan hebben een monumentaal karakter dankzij het rechte verloop en het brede profiel. De gebogen lanen, met hun doorgaans smallere profiel en korte zichtlijnen, sluiten aan bij het meer romantische karakter van de in Engelse landschapsstijl ingerichte groengebieden. De beplanting van de wegen draagt daar in hoge mate aan bij. Tussen sommige lanen zijn smalle verbindingsstraten aangelegd ter ontsluiting van de daartussen gelegen gebieden.

Het groene karakter van De Parken wordt in belangrijke mate medebepaald door de beplanting van de lanen. De bomenreeksen dragen bij aan de schilderachtige sfeer. Iedere laan kreeg een eigen gezicht dankzij de keuze voor verschillende boomsoorten die qua hoogte en kruinomvang aangepast schijnen te zijn aan het profiel van de straat. Zo staan in de Regentesselaan eiken, acacia's in de Emmalaan, esdoorns in een deel van de Jhr. mr.

G.W. Mollerslaan, linden in de Burg. Tutein Noltheniuslaan en paardekastanjes in de Kastanjelaan.

De tuinen bij de villa's ondersteunen het groene karakter van de wijk. Karakteristiek is ook het bij vele panden nog aanwezige, soms fraaie, hekwerk ter afscheiding van tuin en straat. In het algemeen zijn de tuinen zodanig ingericht en beplant dat vanaf de straat de bebouwing zichtbaar is.

Het bebouwingsbeeld wordt in sterke mate bepaald door tussen ca. 1875 en 1930 gebouwde villa's; op enkele plaatsen staan ook woningen van recenter datum. In het algemeen zijn de oudste villa's het grootst, het rijkst gedetailleerd en op ruime kavels gebouwd. Later werden de bouwterreinen fijner verkaveld. De vanaf ca. 1910-1915 gebouwde panden zijn veelal eenvoudiger vormgegeven en benaderden in de loop der tijd steeds meer het formaat van de royale middenstandswoning.

Het merendeel van de villa's en woningen betreft vrijstaande panden, maar her en der staan ook twee of meer woningen onder één kap. Veel voorkomende bouwelementen zijn de serres en veranda's. Opvallend is de rijkdom aan hoofdvormen en bouwstijlen; de meeste van de sinds het midden van de 19de eeuw populaire bouwstijlen zijn in De Parken vertegenwoordigd. Het gebied heeft diverse fraaie ensembles doordat op vele plaatsen meerdere waardevolle panden bijeenliggen.

Rondom de twee oudste parken en aan de belangrijkste en breedste straten staan in het algemeen de meest monumentale villa's. Vermeldenswaardig is bijvoorbeeld het grote aantal waardevolle panden rondom het Oranjepark die het voorname karakter van dit deel van De Parken versterken. Ook het Emmaplein is fraai omgeven met villa's waarvan het merendeel een naar het plein gerichte voorgevel heeft. De villa's ten oosten van de Mr. van Hasseltlaan dateren van omstreeks 1900; die ten westen van omstreeks 1930.

Aan sommige verbindingsstraten (bv. Frederikslaan, Graaf van Lijndenlaan), alsmede in de later ingevulde randzones (bv. Van Aelstlaan, gebied tussen de Frisolaan en de Laan van Kerschoten) verrees eenvoudige bebouwing die voor De Parken van geringere betekenis is. Hetzelfde geldt voor de bebouwing aan weerszijden van het noordelijke deel van de Koninginnelaan, dat wil zeggen boven de aansluiting met de Bas Backerlaan.

Diverse gebouwen in de Parken verdienen extra aandacht op grond van hun markante situering. Allereerst het huis Marialust, het hoofdgebouw van het voormalige landgoed De Vlijt. Het pand ligt markant in een relatief open groengebied. De in de richting van het huis lopende Canadalaan-Wilhelminapark, Catharinalaan, Anna Paulownalaan en Van Haersma de Withlaan versterken de opvallende ligging.

Kerken en scholen hebben doorgaans een waardige plek. Aan de Loolaan staat de N.H. kerk, nabij de samenkomst van de Koninginnelaan, Canadalaan en Regentesselaan. De fraaie neo-rennaissance kerk vormt aldus een onmisbaar oriëntatiepunt bij een van de belangrijkste toegangen tot de villawijk. Ook de ligging van de in 1877 gebouwde HBS aan de Jhr. mr. G.W. Mollerslaan is vermeldenswaardig. Voor het monumentale pand werd het Prins Hendrikplein aangelegd dat genoemde laan met de Regentesselaan verbindt. Vanuit de HBS heeft men aldus zicht op het Oranjepark en omgekeerd. Het gemeentelijk gymnasium werd in 1913 gebouwd tussen de Alexanderlaan en de Kastanjelaan, in de as van het westelijke deel van laatstgenoemde laan.

NADERE TYPERING TE BESCHERMEN WAARDEN *(kaart 8)*

De Parken is herkenbaar als een uitgestrekte villawijk met een groot aantal architectonisch waardevolle objecten, in fasen gerealiseerd, in een gebied behorende tot twee voormalige landgoederen.

De stedenbouwkundige opzet van het gehele gebied vertoont een grote samenhang, vooral dankzij de lanenstelsels en het vele groen. De kwaliteit van de ontwerpen voor de verschillende deelgebieden, waarin meerdere relicten van de voormalige landgoederen zijn geïntegreerd, is hoog. Concreet komen voor bescherming in aanmerking:

* de hoofdstructuur:

- het stratenpatroon, met zowel nieuw ontworpen structuren (lanen en pleinen), als gehandhaafde oudere structuren;
- de ligging en inrichting van de groengebieden, waaronder de in Engelse landschapsstijl ingerichte parken;
- de verkaveling van de bouwblokken.

* de lineaire structuur:

- het verloop, het profiel en de beplanting van lanen;
- de zichtassen naar en vanuit Marialust: de Haersma de Withlaan, de Canadalaan-Wilhelminapark en de Anna Paulownalaan; van en naar de HBS: het Prins Hendrikplein en van en naar het Gymnasium: de Kastanjelaan;

* objecten en complexen:

- het bebouwingsbeeld: meest vrijstaande panden, enkele dubbele woningen en drieslagen, voornamelijk panden van twee bouwlagen met kap;
- een groot aantal rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden;
- het groene karakter van voor- en achtertuinten en het zicht door de (voor)tuinten op de bebouwing en rooilijn;
- de erfafscheiding met veelal smeed- en gietijzeren hekwerken.

WAARDERING *(kaart 9)*

Het Apeldoornse villagebied De Parken is van grote cultuurhistorische waarde als voorbeeld van de in de tweede helft van de 19de eeuw opkomende villaparken, als gevolg van het toenemend aantal welgestelden dat graag buiten de dichtbevolkte steden wilde wonen. De Parken is tevens een fraai voorbeeld van de vele 19de-eeuwse transformaties van landgoederen in villawijken. Waardevol is de afleesbaarheid van het historische ontwikkelingsproces aan structuren, verkaveling en bebouwing. Voor Apeldoorn is De Parken de eerste grote uitbreiding van het oude dorp. Nog altijd vormt de wijk een zeer belangrijk onderdeel van de nederzetting.

De Parken is ook van grote stedenbouwkundige waarde. Formele patronen (rechte lanen, zichtassen, focuspunten) en natuurgelijkende elementen (slingerende, beplante lanen, parken in Engelse Landschapstijl) zijn verweven tot een eenheid waarbij vooral de lanenstelsels en het vele groen sterk verbindende factoren zijn. Binnen het gebied liggen meerdere markante stedenbouwkundige ruimten, zoals de parken en de pleinen met de omringende bebouwing. In het algemeen is sprake van een doordachte situering van de panden, hetgeen zowel heeft geresulteerd in meerdere bijzondere plekken als in een zeer waardevol totaalbeeld. De stedenbouwkundige opzet is gaaf bewaard gebleven.

De Parken is voorts van belang vanwege de hoogwaardige architectonische kwaliteit en gaafheid van de bebouwing. Uniek is zowel de omvang van het gebied als de grote rijkdom aan verschillende bouwtypen, hoofdvormen en stijlen, vooral uit de periode 1875-1940.

BEGRENZING

De overgang tussen villawijk De Parken en haar omgeving dringt zich niet overal even duidelijk op. Aan de zuidoostzijde is de grens gelegd achter de nieuwe kantoorbebouwing aan de noordzijde van de Deventerstraat. Meer naar het oosten is de grens zuidwaarts verlegd om ook de villabebouwing en tuinen aan de zuidzijde van de Deventerstraat binnen het stadsgezicht te trekken.

Aan de oostzijde loopt de grens over de Griftstraat, om vervolgens de Deventerstraat over te steken. Voorts kan de buitenzijde van de groenstrook langs de Grift als grens worden aangehouden. Ook het sportveld en de stadskwekerij zijn binnen de grenzen getrokken; deze groene gebieden behoren tot het voormalige landgoed De Vliet.

Aan de noordzijde ligt de grens direct langs de noordzijde van de Laan van Kerschoten. Hoewel het merendeel van de bebouwing tussen deze laan en het Prinsenspark van beduidend minder allure is dan in veel andere delen van het gebied en deels ook van geringere ouderdom is, vormt de laan een duidelijke visuele begrenzing. De laan van Kerschoten vormde vroeger de noordelijke grens van (de bossen van) het voormalige landgoed De Vliet en vormt dus ook op historische gronden een logische keuze. Vanaf de Mr. van Hasseltlaan loopt de grens langs de achtertuinten van de bebouwing aan de Frisolaan; deze perceelsgrenzen liggen ongeveer ter plaatse van het vroegere tracé van het westelijke deel van de Laan van Kerschoten.

Aan de westzijde ligt de grens langs de achtertuinten van de bebouwing aan de westzijde van de Koninginnelaan. Het noordelijke deel van de laan met haar woningen en winkels waar ook de bewoners van het villapark hun inkopen deden, kan gezien worden als onderdeel van het gebied. Meer naar het zuiden steekt het gebied De Parken als het ware de Koninginnelaan over.

De bebouwing aan de Daendelsweg en aan het westelijke deel van de Emmalaan, hoort duidelijk bij de rest van De Parken en is dan ook binnen de grenzen van het gezicht getrokken. Vanaf de Daendelsweg loopt de grens langs de oostzijde van de Loolaan in zuidelijke richting, zodat ook de Grote Kerk en de ten zuiden daarvan gelegen groenelementen binnen de grenzen van het gezicht komen te liggen.

Aan de zuidwestzijde wordt De Parken begrensd door de bebouwing aan de Kerklaan. De grens van het stadsgezicht is zoveel mogelijk langs de achterzijde van de percelen gelegd. De bebouwing aan de Paslaan is grotendeels binnen de grenzen getrokken.

De exacte begrenzing is aangegeven op bijgevoegde kaart MSP/19/01.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

Bronnen

C.J.B.P. Frank en F.A.C. Haans, De Parken in Apeldoorn. Een cultuurmonument van allure. In: Bijdragen Felua. Jaarboekje voor de geschiedenis en de archeologie van de Veluwe, II-1993, blz. 20 t/m 48.

Monumenten Adviesbureau Apeldoorn, Beschermd Gezicht De Parken. Redengevende omschrijving.

H. Voorn, dr. J. Hollestelle en drs. G.D. Cornelissen de Beer, De Papiermolens in de provincie Gelderland, alsmede in Overijssel en Limburg. De geschiedenis der Nederlandse papierfabrieken, deel III. Haarlem, 1985.

Kroniek van Apeldoorn (uit de Apeldoornsche Courant; 1882-1889), Gemeentearchief Apeldoorn.

Toelichtende kaarten

1. Kadastrale minuutkaart, 1832: landgoederen De Pasch en De Vlijt. Kopie Gelders Genootschap.
2. De Parken: situatie omstreeks 1850. Uitvergroting Topografische Kaart 1: 50.000. Oude Serie kaart 33 Zutphen.
3. De Parken: situatie omstreeks 1910. Uitvergroting en collage van twee kaarten. Boven: kaart 393 Het Loo, verkend in 1865 en 1871, herzien in 1906, gedeeltelijk herzien tot 1912. Onder: kaart 412 Apeldoorn, verkend in 1865 en 1871, herzien in 1906, gedeeltelijk herzien in 1910. Historische Atlas Gelderland, Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000. Robas Producties, Den IJp, 1989.
4. De Parken: opdeling in deelgebieden. Bron Gelders Genootschap, verwerking RDMZ, Herman de Groot.
5. Plan tot bebouwing van het Oranjepark te Apeldoorn: ca. 1875. Gemeentearchief Apeldoorn, collectie Fiellietaz Goedhart, inv.nr. 7.
6. De Parken: perceelkaart landgoed De Pasch; 1908. Gemeentearchief Apeldoorn, collectie Fiellietaz Goedhart, inv.nr. 6.
7. Bouwterreinen villapark Marialust, ca. 1920. Kopie Gelders Genootschap.
8. De Parken: relictten van vóór 1875. Bron Gelders Genootschap, verwerking RDMZ, Herman de Groot.
9. De Parken: cultuurhistorische waardenkaart. Bron Gelders Genootschap, verwerking RDMZ, Herman de Groot.

Colofon

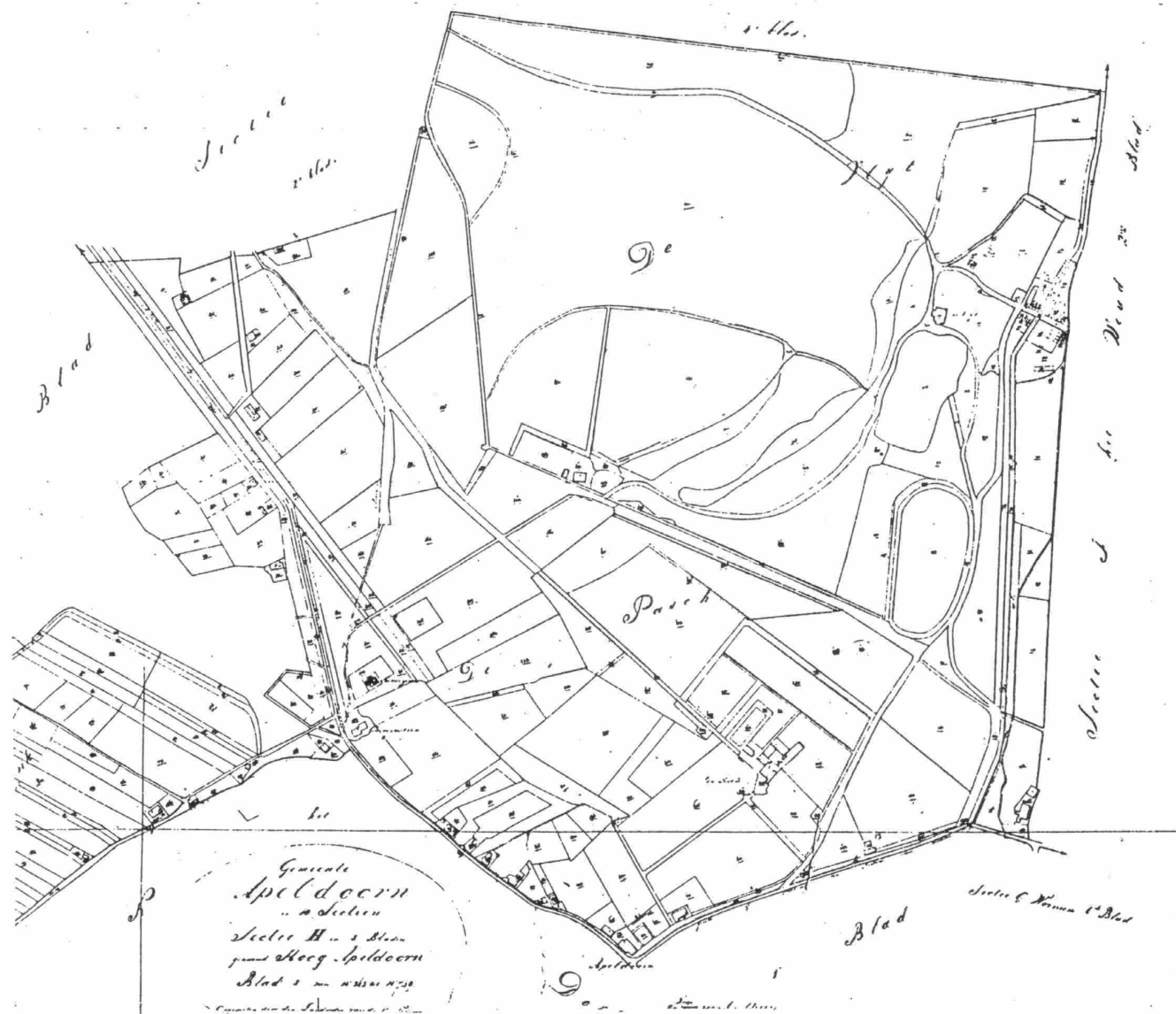
Uitgave: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist, 2003

Onderzoek en tekst: Gelders Genootschap, drs. G.J.M. Derks m.m.v. ir. J. Wabeke, 1994-1995

Begrenzingskaart: RDMZ, Herman de Groot, 2002

Foto omslag: Gelders Genootschap, Thieu Knibbeler, 1996

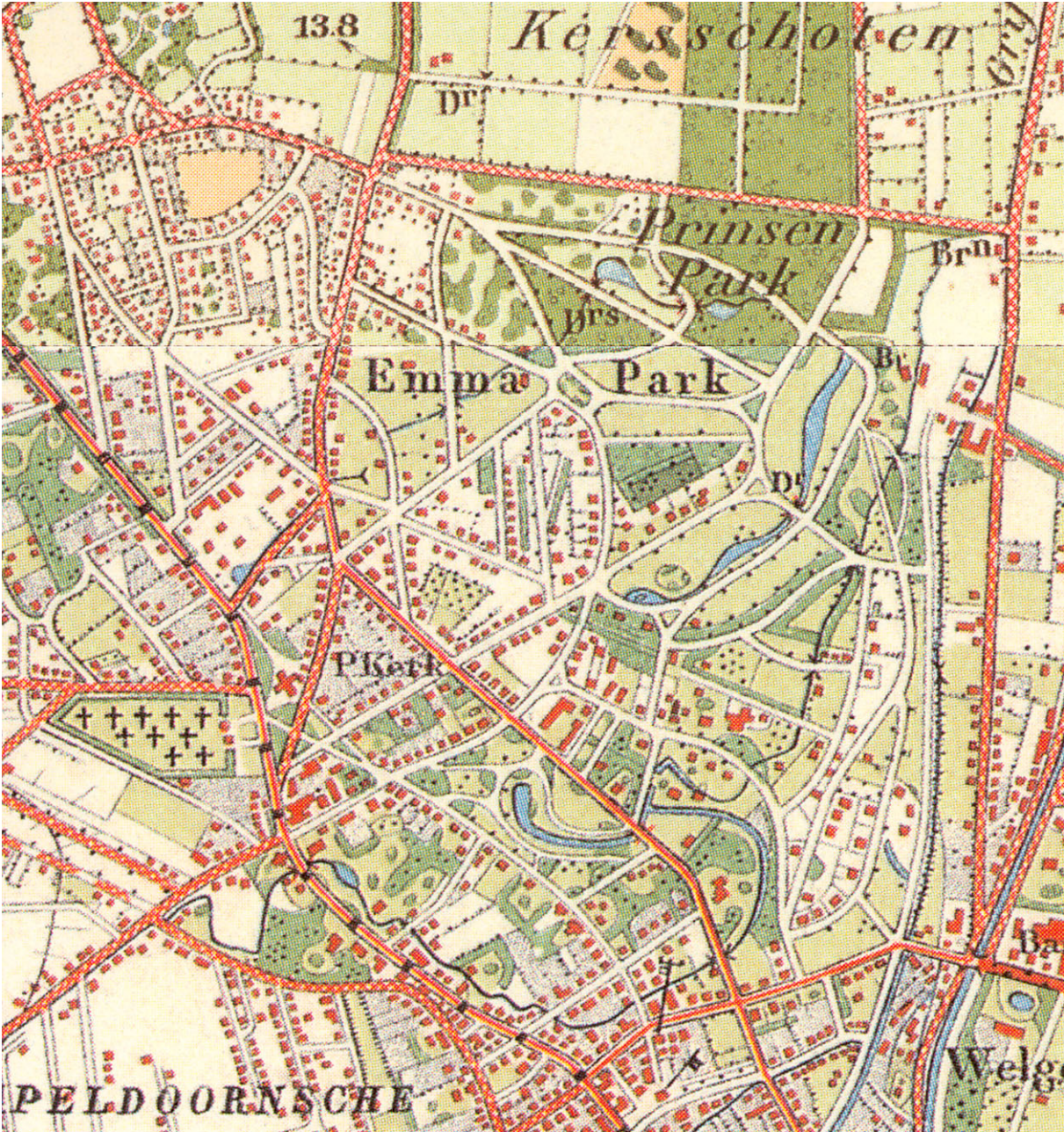
Productie: RDMZ, Zeist/Pure Digital Copycenter, Doorn

1. Kadastrale minuut, 1832

2. Situatie ca. 1850. Uitvergroting van een deel van kaart 33 Zutphen

3. Situatie ca. 1910. Uitvergroting en collage van kaart 393 en kaart 412

Legenda

- begrenzing beschermd stadsgezicht
- begrenzing deelgebied

Deelgebieden

- 1 De Pasch; het plan Hogeweg
- 2 Koninginnelaan e.o.
- 3 Emmaplein e.o.
- 4 Wilhelminapark e.o.
- 5 Prinsenpark e.o.
- 6 De Vlijt (Marialust)
- 7 Zuid-oostelijke rand

Bron gebiedsindeling: Gelders Genootschap, 1995

Schaal 1:7.500

0 100 200 m

Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen, 2003

RDMZ,RIV/HdG
9 juni 2005

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

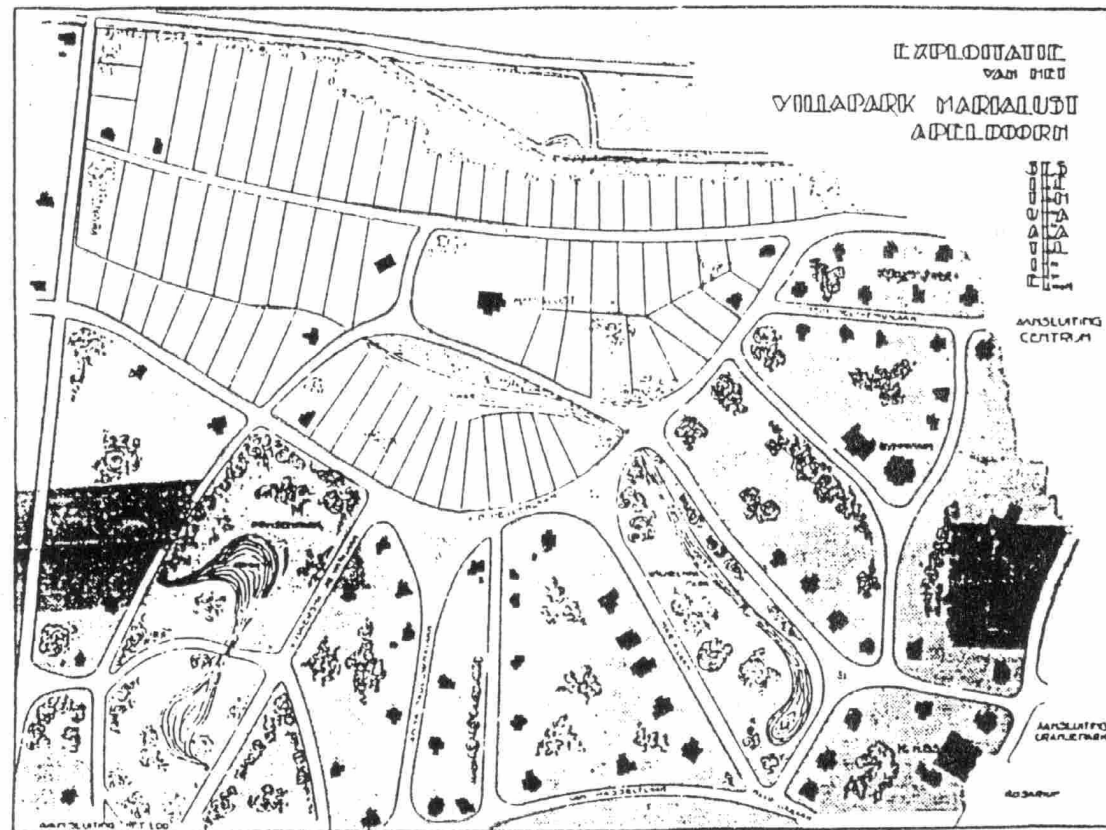
5. Plan tot bebouwing van het Oranjepark te Apeldoorn, vroeger het grondbezit 'de Pasch'

6. Perceelskaart van landgoed De Pasch, 1908

IDEALE BOUWTERREINEN IN HET VILLAPARK „MARIALUST” TE APELDOORN

16

Door den grooten groei van Apeldoorn gedurende de laatste jaren heeft men naar alle zijden een expansie waargenomen, die aan de Oostzijde werd tegengehouden door het buitengoed „Marialust”. Deze belemmering voor de uitbreiding der plaats werd opgeheven, doordat genoemde buitenplaats indertijd werd aangekocht met het doel haar te exploiteeren voor bouwterreinen.

Dagteekenend uit het begin der vorige eeuw heeft het landgoed een schitterende omgeving van loofhout en sluit het onmiddellijk aan bij de prachtige parken, zooals Wilhelminapark en Prinsenvpark. Bij het rooien van boomen is men op deskundige wijze te werk gegaan, teneinde niet alleen het natuurschoon voor de gemeente Apeldoorn te bewaren, doch ook de te bouwen landhuizen een boschrijke entourage te geven. Goede toegangswegen geven een directe verbinding met het centrum der stad, hetwelk in zeer korten tijd te bereiken is.

Ook verschillende inrichtingen van onderwijs als H.B.S., Gymnasium etc. zijn gelegen in de directe omgeving van het villapark.

De grootte der terreinen kan bij nader overleg worden vastgesteld, daar er bij de exploitatie rekening mede is gehouden, dat zoowel groote, als kleinere landhuizen, zonder aan het geheel als villapark afbreuk te doen, kunnen worden gebouwd.

VERDERE INLICHTINGEN WORDEN GAARNE VERSTREKT DOOR DEN DIRECTEUR:
W. TEN TUYNTE - SOERENSCHEWEG 12 - APELDOORN

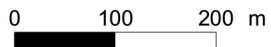
Legenda

- - - begrenzing beschermd stadsgezicht
- Relicten van voor ± 1875**
- tracé nog bestaande oude weg of pad
- - - tracé niet meer bestaande oude weg of pad
- oude waterloop
- ⊙ gebouw

Bron relictien: Gelders Genootschap, 1995

Schaal 1:7.500

Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen, 2003

RDMZ,RIV/HdG
9 juni 2005

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

